MIHOVIL PAVLEK MIŠKINA:

POČETAK HRVATSKOGA SELJAČKOGA POKRETA

Izdao
»DOM STJEPANA RADIĆA«,
zadruga hrvatskih seljačkih kulturnih radnika s. o. j.
u Zagrebu — 1937.

MIHOVIL PAVLEK MIŠKINA

POČETAK HRVATSKOGA SELJAČKOGA POKRETA

Izdao
»DOM STJEPANA RADIĆA«,
zadruga hrvatskih seljačkih kulturnih radnika s. o. j.
u Zagrebu — 1937.

Tiskara F. Marjanović — Zagreb, Medulićeva ul. 30

POČETAK HRVATSKOGA SELJAČKOGA POKRETA

Predavanje Mihovila Pavleka Miškine održano 3. prosinca 1936. u Zagrebu u dvorani »Pučkoga sveučilišta« u priredbi »Doma Stjepana Radića«.

Gospođe, gospodo i braćo radnici!

Bilo je to godine tisuću devet stotina i treće, to jest u vrijeme, kad je u Hrvatskoj, domovini našoj, Khuenova sila bila najjača, najbezobzirnija i najbezobraznija, kad je ta sila bila tako jaka, da je mimo temeljnoga državnoga zakona, t. j. hrvatsko-ugarske nagodbe od g. 1868. na svima zajedničkim zgradama postavljala madžarske natpise. U to vrijeme bio sam mladić, zapravo dijete od 16 godina. Svršivši pučku školu sa dvanaest godina, preselio sam se po starom seljačkom običaju iz sobe u štalu, da bude više mjesta drugima i nastanio se stalno u njoj. Dvije daske iznad sjenika, pregršt slame ispod glave, dvije otrcane plahte i — gotov namještaj. Muhe i buhe prijatelji, blago braća i drugovi, ljeti vrućina, zimi zima, od isparivanja gnoja uvijek pokvaren i sparan zrak, slabe oči i osjetljiva pluća, pa mnoge noći nisam mogao spavati. Razmišljao sam o koječemu, što sam gdje čuo. A u ono doba vidjelo se i čulo na selu koješta. Neki su vidjeli duhove, drugi vile, vještice, no od svega najgore je bilo, čega smo se mi djeca naj-

više bojali, neki »mrak«, koji negdje zovu mora. Mraka se sve najviše bojalo, jer je to bio velik, velik čovjek, a bez glave, a mogao se zavući bilo kud, pa i kroz ključanicu. Došao bi po noći, legao na čovjeka, davio ga, gušio i ispijao mu krv. Bojali smo se strašno. Od toga zla moglo se jedino tako obraniti, da bi čovjek preko sebe metnuo metlu. Moja mati više puta me požalila, što tako mlad moram spavati ovako sam. Drugi su govorili: »Neka se za mlada uči teškoći, bit će mu u životu lakše!« I tako je ostalo.

Mnoge sam noći proveo tako i kad nisam mogao spavati, razmišljao sam o koječemu.

U školi naime učili smo u katekizmu, zašto smo na svijetu? Na svijetu smo zato, da Boga spoznamo, ljubimo, služimo i tako u nebo dođemo. Ali u životu činilo mi se odmah u djetinjstvu nekako drugačije: da se mučimo, kojekomu robujemo, pa i vlastitoj životinji.

O tomu eto razmišljao sam, bojao se »mraka«, sanjao o dobrim vilama, molio anđele, da me čuvaju i tako mi eto prolazile noći.

No godine 1903. dogodilo se nešto neobično. Pronosile se neke novosti. Tako je jednoga proljetnoga dana proletjela poput munje selom vijest, da su u Zagrebu nekakvi juristi na kolodvoru polupali prozore, poskidali madžarske grbove i natpise.

— I ne samo polupali! I činovnike natukli! — dočuo netko.

— I u Karlovcu...

— I u Bakru...

— Na Rijeci... Tamo im je pomogla i vojska. Tamo negdje u Zaprešiću nalupali su bilježnika. Bio je lopov. — Ondje Židova, varao je narod, tamo ovrhoviditelja: provaljivao je u seljačke domove. Ondje popa: bio je madžaron; ondje seljaka, koji je glasovao za vladu. I sva ta čuda radili su juristi.

— A tko su to »juristi«? — pitali se ljudi u čudu.

— Juristi, to su vam oni dijaci, koji su išli u »crnu školu«, a nisu ju svršili, — pripovijedao nam neki stariji čovjek, koji je bio u ratu s »Prajzom« i Talijanima g. 1866. Bio je u Beču, zatim blizu Rima, pa je narod do njega mnogo držao.

— Ti juristi mogu vam sve: mogu se preobraziti u pticu, u zvijer i svuda se neopaženo zavući.

— A hoće li i k nama? — upita jedan.

— Trebalo bi! — primijeti drugi. — I mi imademo dosta lopova. Načelnik načelnikuje već dvadeset godina; prije sirotinja kao i drugi, danas... Bilježnik, otkad je općina... Blagajnik, doskitao se odnekud bez gaća, a sada — gospodin blagajnik: čuva i premeće naš novac... Nikad mu ih nije dosta, uvijek nekakvi zaostaci... Kradu, varaju, svake se noći opijaju i nitko im ništa ne može. I dakako, da su svi uvijek glasovali za madžarone. O tomu se govorilo u selu, govorilo na paši, kamo bih i ja svake nedjelje išao i pitalo se i čekalo se, hoće li i k nama doći, da nas riješe zla i krivice, koja nas muči... I jednoga, čini mi se, svibanjskoga dana, kad je sunce već ogrijalo zemlju, kad su najljepše cvali jorgovani i jabuke, na spremištu vatrogasnih sprava, gdje su se obično lijepili oglasi, osvane komad običnoga žućkastoga papira s ovakvim sadržajem:

»Braćo patnici! Došao je čas, budite složni, kad mi dođemo! Juristi.«

Brzo se o tom pročulo selom. Idu... Jedan ih

je već vidio i na putu... Drugi kod cigana, u drugom selu. Tamo je bio jedan. Pitao za put u selo. Ondje pet. Pješke, na kolima, stari, s dugima sijedim bradama, mladi, okretni kao gospodične.

Ali dočuli za taj papir i oni u općini. Poslali redara, da vide... Bogme i s puškama. I to nije bilo dosta! Došli žandari, javili na kotar, kotar županiji, županiji vladi i mjesto jurista došla kompanija vojske.

— Jao! Ne će biti dobro! Sve će nam izjesti! — jaukali ljudi.

— I strijeljat će nas! Svakoga desetoga strijeljati. Kao ono u Italiji, kad se popuntala vojska... Cijeli bataljun u red. Svaki deseti van! — tumačio nam čovjek, koji je bio u ratu.

— Nismo mi svi krivi! Neka trpi onaj, koji je kriv, tko je to napisao.

— A treba reći, — požuri se jedan.

— Tko će naći krivca, koji je donio taj glas. Taj će se znati dobro sakriti! Najbolje je šutjeti — uputi drugi.

— Pomoliti se treba — uzdahne treći.

— Pomoliti? A komu? Gdje ima tko, kod koga molitve pomažu?

Tu je sada nastalo pitanje, otvoreno pitanje, na koje je trebalo odgovoriti. Kako bilo odgovoriti. A zijevala je praznina.

— K popu! On je školovan čovjek. On zna sve, njegove molbe sluša Bog, boji ga se vojska i juristi — oglasi se neki starčić.

— Popu? A tko će k njemu, kad njegova gazdarica nikoga ne pušta u sobu osim kad donosi lukno ili ide na zapis — primijeti drugi.

— K učitelju! — oglasi se potiho jedan moj sudrug. — Učitelj je dobar čovjek. Znao bi katkad

onako, u svatovima, uz čašicu vina lijepo nazdravljati »lijepoj našoj domovini«, »Zrinskomu i Frankopanu« i »Jelačiću banu«. Ali vladin činovnik, glasovao je za madžarona. Silio dapače nas, djecu da kupujemo nekakav kalendar, za koji su naši stari govorili, da je bio krivi, jer su u njemu bile slike Khuena, Krajčovića, Rubida.

Oni iz općine od reda lopovi.

Pandur, pijanica i ženskar, znao bi se izderati kao pas, ako je netko došao u ured onako po domaći, s lulom u ustima (s cigarom se dakako uvijek smjelo i moglo!). A gdje istom načelnik, bilježnik, blagajnik?!... Sve ober-lopovi!...

— Predstojniku! — primijeti netko nesigurnim glasom.

— Što? Predstojniku? Taj ni do vrata ne pušta, već u hodniku se izviče i presudi čovjeka...

— K banu!

— Ići ćemo k banu, bilo je riješeno. On je ipak najveći, jer je on mjesto kralja.

— K banu? A tko zna gdje on stanuje? A onda sigurno ni njegova sluškinja nikoga ne pušta, da mu ne zamaže pod. A ako se i može, znade li on po našemu govoriti? Ako su njegovi službenici madžaroni, on je možda Madžar! Mi u selu nemamo čovjeka, koji bi znao madžarski.

— Možda bi njemački? — požuri se neki. — Imamo dvojicu, koji znadu njemački.

U istinu, bila su dvojica, koja su nekad polazila graničarsku školu, služila vojsku u Trstu i kad bi ovako netko od gospode došao u selo, uvijek bi počinjali njemački.

— A gdje bi oni išli? Jedan ima državnoga pastuha, drugi se nada dobiti ga. Dobri su s onima u

općini, a sada je i prijeki sud. Tko bi njih nagovorio, da idu kuda iz sela?

— Pa i oni su naši suseljani, i njih se sve to tiče.

— Pusti ti njih! Oni će se već nekako izvući, a ti se brini za sebe...

I tako su prolazili dani, i tako su prolazile noći. Hoćemo li platiti, ne ćemo li platiti? Hoće li nas strijeljati, ne će li nas strijeljati? Mozgali ljudi i šapćući pitali među sobom.

— Tko zna? Gospoda sve mogu! Mogu nam oprostiti, smiju nas i pritisnuti.

— O Bože, Bože, smiluj nam se! — vapile žene i pritiskale k sebi djecu.

— Zaboravio nas Bog i prepustio vragovima! — u očaju govorili ljudi.

A jurista od toga dana kao da je nestalo.

— Sve su ih pohvatali, zakovali u lance i zatvorili — pripovijedao neki putnik.

— Prebjegli su u Bosnu. Tko bi njih uhvatio! — dočuli opet drugi.

— A kaj stoji v »cajtungah«? — pitali bi ljudi nekoga šoštara, koji je više puta išao u grad po kožu i tom zgodom donašao nekakve novine »Prijatelj Naroda«.

— A što ja znam, kad ih vidim jedanput na mjesec. Trebali bi pitati popa, on čita svaki dan i to nekakve velike, koje se zovu »Obzor«.

— Čita, ali što u njima stoji, to zna on. Tko bi njega pitao.

One, u koje je seoski trgovac zamatao robu, nitko nije razumio, jer su bile njemačke, a kad bi ga tko zapitao, naprčio bi usne i ništa nije htio reći. Dočulo se, istina, da u Koprivnicu k nekomu fiškalu dolazi iz Zagreba »Hrvatsko Pravo«. Kod

njega je dapače jedan naš čovjek vidio hrvatsku zastavu, ali koja korist od toga, kad je kod nas bila vojska i madžaroni. A k tomu fiškalu nitko se nije usudio ni otvoriti vrata, a kamo li pitati za »Hrvatsko Pravo«, jer je za obični razgovor ogulio čovjeka.

Bog visoko, car daleko. Prošao tjedan, dva, mjesec u takvim prilikama, dok jednoga jutra nije nestalo vojske i čulo se, da je Khuen odletio preko Drave.

Eto, gospodo, to vam je slika jednoga sela, jednoga našega hrvatskoga sela u vrijeme, kad je u Zagrebu bilo već nekoliko političkih stranaka. U doba, kad je cio naš politički život i rad sviju naših političara i javnih radnika sve tamo od ilirskoga pokreta, od naših preporoditelja, pa dalje bio isprepleten jednom mišlju, jednim radom za Veliku Hrvatsku. U doba, kad su mnogi naši veliki Hrvati, »Obzoraši« i Starčevićanci, čisti i nečisti pravaši, natjecali se, tko će napisati ljepši program, tko koga više opsovati i tko komu više izdajstva natovariti na leđa. U doba, kad su naša književna društva, »Matica Hrvatska«, »Jeronimsko društvo«, izdavala »najljepše knjige za narod«. A narod, seljački narod, osim molitvenika, porezne knjižice i »Senje majke Marije«, koju su i stare naše mamice sakrivale u krevete — ništa nije ni vidio.

U doba, kad je u Zagrebu već izlazio »Dom«, list za razgovor i nauk hrvatskomu seljaku, od najvećega našega mislitelja i poznavača duše i osjećaja narodnih, Ante Radića.

I još nešto. Tako je bilo u mojemu selu, u selu, koje je imalo preko 50 godina svoju školu, gdje nepismenih ljudi tako reći nije bilo. U selu, koje nikad nije kmetovalo, jer su naši stari bili slobod-

njaci, a neki i plemići. A zamislite sebi sela bez škole i pismenih ljudi! Školovana gospoda u svojima uredima stvarala su planove za Veliku Hrvatsku. U novinama klala se, a svi kao po dogovoru izrabljivali neuki seljački narod. A gledali su na nj s visoka, neki i s prezirom.

Te jeseni izišao je u starčevićanskom listiću »Hrvatski Radnik«, koji je moj otac negdje dobio, napadaj na nekoga ludoga Radića, koji da je napisao knjižicu »Najjača stranka u Hrvatskoj«, u kojoj se veli, da će to biti seljačka, kad se seljaštvo složi i organizira.

Taj broj »Hrvatskoga Radnika« išao je selom od ruke do ruke i potaknuo ljude na razmišljanje.

— Kakav Radić? Tko je taj čovjek, koji misli i piše o seljaku?

— E, ljudi, to mora da je nešto za nas, kad gospoda viču — primijeti jedan naš susjed i odluči nabaviti tu knjižicu i »Dom«, koji je bio tu spomenut.

To je bila prva zvijezda na obzorju sela, to je bio prvi melem za našu izmučenu dušu!

A sada, gospodo, trebali bismo načiniti velik skok, da možemo razumjeti, kako je došlo do toga, da je narod, osobito seljački narod bio u tolikoj tmini, neznanju i u tolikom strahu pred svojom gospodom.

O postanku svijeta, stvorenju i svrsi čovjeka postoje u glavnom dva nazora: Biblije iliti Svetoga Pisma i prirodnih nauka.

Biblija ili Sv. Pismo uči nas: Gospod Bog stvorio je svijet u šest dana. Prvi dan svijetlo, drugi dan razdijelio nebo od zemlje, zemlju od vode i tako dalje, a na koncu načinio iz zemlje čovjeka, udahnuo mu besmrtnu dušu i postavio ga u raj zemaljski. Kad je zaspao, izvadio mu rebro i stvorio od njega družicu. Čovjek je u raju sagriješio, Gospod Bog ga istjerao iz raja i prokleo: »U znoju lica svojega jest ćeš odsad hljeb svoj! Mučit ćeš se i na koncu umrijeti!«

Posljedica ovoga grijeha, ova kazna nije stigla samo njega, ona je prešla na njegovo potomstvo, t. j. na cijelo čovječanstvo.

Neki učenjaci tumače drugačije i to po prilici ovako: Zemlja se otkinula od neke užarene mase, plinovi se skrutili, na koru uhvatila se plijesan, razvili se lišajevi, mahovina. To je trulo i davalo hrane drugima bilinama, koje su u različitim klimatskim prilikama nicale, rasle i razvijale se, dok nije nastalo i drveće. Negdje, no sigurno u vodi, nekim čudnim i nerazumljivim načinom nastao je i prvi život, koji se isto tako širio, razvijao od sićušnih i nevidljivih jednostaničnih životinjica, pa preko vodozemaca, gmazova do čovjeka.

Mi ovo ne bismo trebali govoriti, da nije bilo ovoga: Seljačkomu se narodu tumačila Biblija, a oni, koji su polazili škole, držali se onoga drugoga, naučnoga učenja. A pomislite, kolika je razlika u tom, vjeruje li netko u jedno ili u drugo.

Živiš li prema onomu, što uči Biblija, treba živjeti tako, da izbjegneš Božjoj kletvi, treba u znoju lica svoga raditi, upregnuti se i što više, to bolje. Jer — što čovjek većma stradava, što se više pati, što strpljivije podnosi sve zlo, koje ga bije, što radije i dragovoljnije daje svoje drugomu — to veća ga čeka nagrada, veće blaženstvo na drugom svijetu. Ovaj je život kratak! Da i stotinu godina potraje, što je to prema — vječnosti! A onaj drugi je vječan!

Tko ne živi po Bibliji, tko vjeruje nauci i nje-

zinom učenju, da se čovjek razvio iz nižih životinja, da nije bilo prvoga grijeha, da nema nikakvoga prokletstva, a prema tomu ni zapovijedi, da se znojiš, taj će izbjegavati rad i muku, ne će strpljivo podnositi patnje, nego će ih se nastojati riješiti makar na taj način, da drugoga upregne, da za njega vuče.

Primjenjivanjem ovoga učenja razvile se i države, među koje spadaju i one, u kojima su »zemaljska gospoda« iliti plemstvo i svećenstvo imalo u svojima rukama sudbinu cijeloga ostaloga naroda kroz stotine godina.

O tom, kako je u takvim državama živio seljak, ne ću govoriti, jer o tom najrječitije govore seljačke bune čitavoga svijeta. A takvih buna imali smo i mi nekoliko, od kojih je najveća i najpoznatija ona god. 1573. pod Matijom Gubcem.

I zato, ne ćemo se natezati: odakle je čovjek došao i kamo ide. To je posao onih, koji za to imadu volje i vremena. Seljak većinom misli ovo: čovjek je tu, a jer je tu, treba hrane i odjeće, mira — reda i pravice, on hoće ljudski život. A toga niti je bilo, nit ga danas ima, niti će ga biti, dok si ga narod ne stvori sam.

U državi staleža i redova bilo je zlo. No kakogod je selo živjelo teško i strašno, ipak je hrvatski seljak ostao živ do dana današnjega, jer si je iz svoje pradomovine donio jednu ustanovu, u kojoj je bez obzira na sve nauke, na sve vjere, na sve vlade i države živio svojim posebnim životom, a to su bile stare naše k u ć n e z a d r u g e. U tim zadrugama bilo je uvijek više ljudi, toliko članova, da je imao tko uzeti pušku u ruke, zaorati njivu, njegovati blago, brinuti se za djecu, pripremiti jelo.

A to nije bilo ni nemoguće, jer je imao ono, što mu je trebalo — komadić zemlje.

A zemlja — to je seljaku ono, što je ribi voda, ptici zrak, zvijeri šuma, činovniku namještenje, trgovcu kupci. I u Vojnoj Krajini, a još više kod vlastelina negda nije od seljaka nitko otimao zemlju, dapače zakonom ga silili, da ostane uz nju. A kad je imao zemlju, mogao je imati žita i blaga.

Kolikogod ga gnjela bezdušna vlastela, kolikogod mu se zagledalo u klijeti i hambare, u kotce i pojate, nikad mu nisu mogli oduzeti više, nego što je imao, jer mu u zemlju nisu dirali, a prirod mogao je i sakriti, ili su mu morali toliko ostaviti, da preživi, jer su bili ovisni o njegovoj radnoj snazi.

Kad bi umro kućegospodar u takvoj zadruzi, nije to donosilo osobitu promjenu, niti nanosilo nepopravljivu štetu. Počelo se plačem, ako ne naravnim, a ono naučenim, nastavilo se molitvom, produžilo pijankom i završilo pjesmom. Drugi dan, kad bi se naspavali, izabrali bi novoga kućegospodara i išli dalje za poslom, kao da se nije ništa dogodilo.

Ukinućem kmetstva iliti preuzećem vlasti trećega staleža, mnogo se toga na štetu seljakovu promijenilo. Zakone za novi red stvaralo se u gradu prema potrebama trećega staleža i nove građanske države, koja je sve staro stubokom izmijenila. Uvela se redovita vojska. Uredile općine, kotari, županije, vlada. Svuda je trebalo ljudi, i to takvih, u koje će nova država imati povjerenja. Zato ih mora plaćati. I to ne kao nekad kod vlastelina, u živežnim namirnicama, nego u novcu.

A otkud da ga uzme? Neka novac dade onaj, tko posjeduje zemlju. Gdje će ga on uzeti, nego da proda prirod i prihod od zemlje. I tu sad nije bilo

druge nego sve one harače i tlake pretvoriti u porez i namet, pa plaćati novu gospodu.

Sad je trebalo ljudi, koji će držati red. Trebao je netko, tko će znati, od koga i koliko će se ubrati, kako će se ubirati i dijeliti. A što se išlo dalje, potrebe su bivale veće, pa je i selo moralo davati sve više.

Već kod segregacije su vlastela dobila bolju zemlju. Onda su joj općinski namet oprostili: vlastelin je općinskoga nameta plaćao tek toliko, koliko najjači gospodar u općini. Najbolja im je zemlja bila proglašena neplodnom ili u nižem razredu i tako oporezovana.

Riješivši se knuta, bio je seljak u prvi čas zadovoljan, ali dalje... Mjesto trećine i desetine stadoše mjeriti zemlju: toliko imaš, ovoliko plaćaj! Nemaš li, nije li urodilo, ne možeš li pretvoriti u novac — tko će to od vlasti istraživati: Nijesmo mi profesori, da ispitujemo, ni popovi, da ispovijedamo — vele ovrhovoditelji, kad dolaze u selo. — Ako ti je krivo, previše odmjereno, uživa li zemlju drugi, ili je neplodna — žali se ili moli, da ti se otpiše... Ali i molba i žalba stoje novaca...

Jedne godine nije dala zemlja, druge uništila suša ili tuča, treće se nije moglo unovčiti... Bolesti u kući, crkavica, netko se ženi, drugi umire, kuću treba popraviti. Onda dolazi u zadruzi do razmirica:

— Ti si kriv, ne znaš gospodariti.

— Na tvoje se dijete potrošilo.

— Tvoja su djeca izjela.

— Tvoja žena potratila.

— Meni bi bilo lakše, da tebe nema... I tako su se redala predbacivanja za predbacivanjima, a

oni, kojima je to išlo u račun, stvorili su zakon o diobi zadruga.

I sada, kad umre otac obitelji, još nije ohladio, evo mrtvozornika; letiš popu, letiš radi sprovoda, a općinski se bilježnik požuri i sam i sastavlja smrtovnicu.

— Ne morate se odmah dijeliti — veli. Onda spise šalje, po svojoj službenoj dužnosti, dalje. Javni bilježnik odredi ročište i poziva nasljednike na ostavinsku raspravu. Što je veća procjena, veći su i postotci. Nije li otac ostavio oporuku, prelazi imetak na svu djecu. Svakomu je premalo, jer ni u zajednici nije bilo dosta. Ali to se nikoga ne tiče. Nitko ne pita, imade li stranka još kakav imetak, imade li kakav drugi dohodak. Imade li mogućnosti, da bilo otkud stvori novac. Nitko ne pita, koliko je djece, jesu li zdrava ili bolesna, mogu li što privređivati i što će od njih biti. To se ne tiče onih, koji su proglasili načelo, da novac na cesti leži, treba ga samo znati podići. Ako se braća ne znadu svađati, sad je prilika, da im se to pokaže.

— Oporuka nije u redu — šapće se jednomu. — Vama bi trebalo više pripasti — veli se drugomu i šalje k prijatelju, fiškalu.

— Mi ćemo parnicu svakako dobiti — upućuje ovaj, računa gubitak svoga vremena za davanje upute i šalje po biljege ili k prijatelju mjerniku.

— Na lice mjesta!... k Sudu!...

Diobni troškovi, stari dug, nove potrebe. Dosad je bila jedna kuća, jedna štala, jedno dvorište, jedna peć, odsad tri i sedam. Nijedan ne bi htio zaostati, a to se i ne gradi svake godine.

Kad se posjed od 20 rali podijeli na dva dijela, nastaju dva po deset. A velika je razlika između gospodarstva na dvadeset rali od onoga na deset.

A kad se ral dijeli na pet dijelova, kao što se često kod nas dijeli, onda tu više nema rali. Tu je sada pet međa i deset jaraka, u svakoj međi sigurno leglo za miševe, na svakoj međi stalno rasadište korova. Jedan drugomu gazi... Gdje se tu može valjano obraditi zemlja.

A kako se odmjeruje porez?

Godine 1928. bio sam nekoliko mjeseci općinski načelnik u svomu selu. Te godine dođe od ministarstva preko županije i kotara na općine neki dopis, u kojemu je bilo preko dvadeset i više pitanja: Koliko stoji ral zemlje u vašoj općini? Koliko obradive, koliko neobrađene? Koliko je neplodne, koliko šume, vinograda i t. d. Koliko stoji obradba, težaci, hrana, prirod, odjeća i obuća, konji i sprega, oranje i kopanje i t. d. Dobivši spis u ruke, doznačim ga kao načelnik na rješavanje sebi. Provodeći ga u urudžbeni zapisnik, dođe bilježnik k meni i veli:

— Gospodine načelniče! Lijep ste si posao natovarili na leđa. Vi taj akt ne ćete riješiti ni za osam dana, a da ste ga odredili meni, naš bi pisar bio s njim gotov za par sati.

— E, odredio sam i gotovo! Pokušat ću.

I u istinu, namučio sam se. Što nijesam znao, pitao sam ljude, kad bi dolazili u ured. Tako je spis konačno otišao.

Nekako nakon četrnaest dana iza toga vidim jednoga jutra stane pred općinskom zgradom kočija, a iz nje iskoči ovisok, glatko obrijani gospodin. Nisam se na nj obazirao misleći, da je kakav agenat i radio sam svoj posao.

Čim je otvorio vrata, mjesto pozdrava upita:

— A gdje je načelnik, Boga mu?

Ja se okrenem, omjerim ga od pete do glave i rečem:

— Oprostite, gospodine, moju drzovitost! Znadete, ja sam već kojekud ovako putovao, a i kod mene je bilo više ljudi. Kudgod sam došao, ili bi netko došao k meni, prvo mi je bilo, da se predstavim: ja sam taj i taj, došao sam radi toga i toga, pa ako smo mogli razgovarati, dobro, ako ne, svaki k sebi!

Gospodin se malo zacrvenio, raskopčao kaput, izvadio nalog s upitom:

— Jeste li vi rješavali spis broj taj i taj? Da ne duljimo, znadete li, o čemu se radi? Radi se o izjednačenju poreza. Ja imadem kod županije tri kotara, u tima kotarima po nekoliko općina i nijedan spis ne slaže se s vašim.

Na ove riječi pogleda me bilježnik značajno, kao da je htio reći: »I pravo ti je, kad nisi htio, da spis riješi naš pisar. Onda to toga ne bi došlo!«

— Mi bismo htjeli to urediti — nastavi gospodin — a računali smo ovako. Dade li ral zemlje šest metara pšenice, a cijena je pšenici 200 dinara, to je onda 1200 dinara. Od toga neka je onomu, koji ju obrađuje devet desetina, a jedna desetina neka je državi, jer ja od svoje plaće dajem mnogo više.

— Gospodine savjetniče — odgovorim mu ja — niste računali krivo, ali ste nešto zaboravili. Da vam se to ne dogodi drugi put, izvolite uzeti olovku i pribilježiti si. Prvo, što treba da znate, danas nije kao nekad, dok je seljak obrađivao vlastelinovu zemlju. Danas seljaku ne daje zemlju ni Bog, ni država, a on ju treba, on ju mora imati, jer je ona za njega sve. To je njemu ono, što je činovniku namještenje, ribi voda, ptici zrak. A jer ju treba, mora ju — ako je nema — kupiti. Za to treba no-

vaca. Ni novac ne nalazi na putu, a ne smije ga ni praviti. Gdje dakle da ga uzme? U banci ili kod onoga, tko ga ima. Budući pak da zemlja treba svima, ona je skupa. Prošle godine kod nas je jedna ral prodana za 45 tisuća dinara. No mi sad ne ćemo računati toliko, jer to nije prava cijena. Prava bi se cijena znala, kad bi jednaki broj kupovao i prodavao. Ovo je bilo drugačije. Došao čovjek iz Amerike, gdje je bio nastradao i dobio otpremninu. Kod kuće je čuo, da dolari padaju, pa da ne izgubi, promijeni ih u Zagrebu. Vrativši se, začuje, da i dinari idu dolje. Što sad? Uložit ih u što bilo! I čovjek je kupio zemlju. Onaj, koji nije bio u Americi, ni slomio nogu, morao je drugačije, morao je u banku. Ono vrijeme, kako znate, kamati nisu bili veći od trideset posto. Molim vas, izračunajte sad kamate i prihod od pšenice... Ali želi li netko imati pšenicu, ona mu ne će narasti sama, nego ju treba posijati. Za sjetvu pak potrebno je stotinu i dvadeset kilograma sijalicom, a rukom mnogo više. Kod nas slabo uspijeva bez umjetnoga gnoja, pa obično bacamo 150 do 200 kg na ral. To baca i onaj, koji nema soli u kući. Izvolite pribilježiti cijenu od 90—95 dinara po metru. Još nešto. Kod nas se ore i po tri puta pod pšenicu. Ne znam, dolaze li i drugima ljudima ovako lude misli kao meni, ali ja sam izračunao, koliko koraka učini čovjek, dok izore ral zemlje. Načini ih do 27.000. Vi ste eto od Zagreba do Drnja došli vlakom, od Drnja kolima i imate pravo na kilometrinu. Kako bi bilo, da mi to pokušamo izračunati...

Gospodin se digao i veli:

— A tko bi s vama na kraj izišao?! Hajde da popijemo čašu vina. — I lijepo smo se razišli kao prijatelji.

Da vam ispripovijedam još nešto. Godine 1928. bio sam u Čehoslovačkoj na velikoj izložbi u Brnu. Tom zgodom vidjeli smo koješta, no jedan događaj ostao mi je živo u pameti.

Na jednom mjestu pokazivali su nam, kako se pravi serum. Izveli su iz štale mladoga i zdravoga konja. Najprije ga veterinar pregleda, da li je zdrav. Iza toga metnu ga na vagu i izračunaju težinu. Kad je to bilo gotovo, zabodu mu u žilu na vratu iglu, metnu cijev u staklenku i krv je počela teći. Ispočetka je izgledalo, kao da to konju godi, ali za čas se uznemirio i počeo se ritati. Čim se konj uznemirio, priskoči veterinar i reče:

— Stoj! Ne više, moglo bi konju škoditi!

Kod nas to ide drugačije. Nitko nas nije pregledao, nitko metnuo na vagu, a cijedilo se do posljednje kapi. A kad su sve iscijedili, poslali su nam učitelja, da nas uči, kako ćemo živjeti. Kao uzor pokazuju nam Dansku i Holandiju, njihova uzorna gospodarstva. A da kojim slučajem netko njih preseli u naše prilike, htio bih vidjeti, kako bi oni za nekoliko godina izgledali.

Nejednakost u borbi. Ovdje među nama ima nas dosta, koji smo bili u vojsci. Koji nisu bili, učili su gimnastiku, a pa mislim, da će me razumjeti. Kad se dođe u vojsku, što se uči najprije? Stajati. Glavu gore, prsa van, pete skupa, prste širom. Ondje, gdje si ti stao, ne može nitko drugi stajati. Drugi stane do tebe, ali — šaka razmaka! Zašto? Da čovjek može stajati, kleknuti, sjesti, leći, okrenuti se, a da ni on komu, ni njemu tko ne smeta.

Kad je to gotovo, vidimo, da ljudi, koji su se tu skupili, postaju jednaki. U nas na selu vlada strašna nejednakost. Tko ima više zemlje, a manje

djece, u boljem je položaju, taj se nekako progura. Onaj s mnogo djece, a malo zemlje, nikako. Nekad je grad bio ovisan o selu i njegovima proizvodima. Selo je moglo sve svoje proizvode unovčiti, barem toliko, da podmiri svoje dugove.

Danas je drugačije. Radi povezanosti gradova s drugim državama, nisu naši gradovi više ovisni o našoj proizvodnji, nego mogu sve svoje potrebe namiriti iz pete države. Kad od sela ne bi ništa tražili, neka bi im bilo. Ali selo daje sve, ono plaća činovnike i službenike, a od grada ne prima u tolikoj mjeri ne samo radi slabe prođe, nego još više zbog slabih cijena, pa propada. Ne slabe svi najedanput niti jednako. Onaj, koji je jači — a jači je, tko nema djece ili ima više zemlje — prodaje svoje proizvode onaj čas, kad je najbolja cijena. Slabiji, kad ga pritisne nužda.

Jači prodaje suvišak iz svoga gospodarstva, da namakne novac za potrebne izdatke, slabiji i ono, što mu i samomu ili njegovoj djeci treba. I tako, što ga većma stežu i vežu, to prije izgubi svoje mjesto u redu i nađe se izvan njega, pa mora u svijet, trbuhom za kruhom.

Bijeg u gradove. Prošli smo u kratko — u koliko ja kao seljak znadem — prilike i neprilike, u kojima je živjelo selo i seljak prije i sada.

U državi »staleža i redova« kakogod je seljaku bilo teško, kakogod se za njega nije nitko brinuo osim u toliko, koliko je mogao davati i raditi — ipak je ostao živ, jer se od njega nije tražilo o n o, š t o n e m a, a to je — n o v a c.

U državi trećega staleža vodi se o njemu briga, no ta ga je briga gotovo upropastila. Zašto, i to sam rekao.

Država »staleža i redova«, t. j. grofova i popova, posagradila je divne crkve i hramove Bogu na slavu, prekrasne dvorce i utvrde sebi na obranu, kmetu na strah. Sve to spojila cestama i jablanima, da je bila milina. Zakonom je osigurala život srni, zecu, jelenu i fazanu tako, te i danas, u dvadesetom vijeku, u doba demokracije i privatne svojine, u doba slobode i općega prava glasa, kad svaki čovjek smije u svojemu dvorištu ili na svojoj njivi ubiti susjedovu kokoš, gusku, purana i krmaču, pred zecom ili srnom mora skinuti šešir, duboko im se pokloniti i umoliti ih, da se maknu.

Država »trećega staleža«, t. j. država imućnoga građanstva, tvorničara i drugih kapitalista učinila je još više. Sagradila je škole i vojarne, pošte i željeznice, bolnice i sanatorije, banke i tvornice. Sve je povezala sa cijelim svijetom. Na selo i seljaka mislila je tek toliko, da se — kad mu progutaju grunt — može tom željeznicom i parobrodom odvesti čak u Ameriku, da se u tuđim rudnicima dere za druge i da trpa u i onako već prepune tuđe džepove.

Razlika u mišljenju seljaka i radnika. Čuli smo, kako siromaši selo, kako nestaju seljački gruntovi i kako od seljaka postaje najamni radnik. Sada pak, pošto smo sve to saznali, treba da se upoznamo i s promjenama, koje se zbivaju u duši toga čovjeka, kojega trgaju s njegova rođenoga doma i sile, da odlazi u grad.

Ako je na selu hodao bos i poderan, nije mu se ipak nitko rugao, pače neki su ga i poštivali i pokazivali kao uzor djeci, jer — štedi! Došavši u grad, vidio je odmah, da takav ne spada u ljudsko društvo: svi od njega okreću glavu. Što sad? Na-

baviti novo! Ali kako? Grad ne poznaje suze ni molbe! U gradu je novac sve. Novac, novac i novac! Imadeš li ga, čovjek si, nemaš li novca — nitko si i ništa.

I sada taj čovjek počinje razmišljati o sebi, o selu, o svojemu životu, o novcu. U toj misli ne zaboravlja ništa: sjeća se onih, koji su ga otjerali iz sela, onih koji su ga stvorili ovakvim. Misli i razmišlja, sluša razgovore i dolazi do zaključka, da se u gradu, u današnjoj državi može živjeti tek onda, ako te ona prizna svojim. I zato treba da se zavuče među one, koji vladaju, ili još bolje: da sam preuzme vlast i uredi državu onako, kako njemu treba. Potvrdu te svoje misli nalazi na svakom koraku: vidi činovnika, trgovca, bankara, tvorničara! Svi oni dobro žive, svima je dobro, dok su uz vlast.

Selo. To je drugi svijet. Kakogod je radniku postao i d e a l u životu približiti se državi, postati njezinim sudionikom, uvući se u redove njezinih upravljača, ili još bolje: preuzeti ju sam u svoje ruke, tako je seljak dugo vremena državu mrzio, od nje bježao što dalje i najradije bi ju bio porušio, kako je to više puta bezuspješno i pokušavao. O tomu svjedoče tolike pobune od najstarijih dana do današnjega, koje sve nisu imale onako izrađenu osnovu o budućoj državnoj organizaciji, kao naša pod Matijom Gubcem.

Zašto je tomu tako? Zašto je seljak oduvijek neprijatelj države? Zato, jer još nikad seljak nije u njoj vidio svoga prijatelja ni pomagača. Što više, on je u njoj svagda nalazio samo neprijatelja, okove, koji su ga stezali, krvopiju, koji ga je sisao, rasipnika svoje muke. Tomu se ne treba čuditi!

Jednom ju je vidio u svojemu vlastelinu, u njegovom španu, drugi put u oružničkoj uniformi, u financu, ovrhovoditelju! Od nje je primao pozdrave u globama, taksama. kad nije imao čim soli da kupi, ona mu je nudila zatvore u ime svoga gostoprimstva. Ona ga stalno sili, da krade i okrada sebe i svoju djecu, te da odnosi onima, koji imadu više i koji od njega neprispodobivo bolje žive. Ona mu uzima sina i to upravo onda, kad mu je najpotrebniji i tjera ga od kuće. Ode li u grad, na ulazu ga čeka maltar: — plati! U gradu ne smije ni stati, ni sjesti, gdje bi htio.

Tako je seljak uvidio, tako se osvjedočio, da ta država nije njegova, da nije za njega, jer nikad nije ništa učinila, da mu život olakša, a kamo li i poljepša. Seljaka nikad nitko nije upitao, kako živi, kako će mu živjeti djeca, da li je što uštedio, nego samo: koliko mora dati. I zato je — kad je mogao — trgao lance, iskaljivao bijes na onomu, koji mu je prvi došao pod udar, ako je u njemu vidio predstavnika vlasti.

Ne može se reći, da u naše gospode nije bilo ljubavi za narod, da su seljaka svi mrzili, ili mu bili neprijatelji. Ne! Nepošteno bi bilo što takvo tvrditi! Bilo je pače pojedinaca, koji su ga ljubili, iskreno mu željeli dobro, koji su ponešto za narod i uradili i dali. Ali za opći narodni rad, ili kako mi to danas zovemo za p o l i t i k u , to nije dosta. Nije dovoljno željeti ili ljubiti, nego treba za narod, ili bolje reći, s narodom raditi, priznati mu, da je i o n č o v j e k , d a k a o č o v j e k i m a p r a v o n a l j u d s k i ž i v o t . Priznati svakomu ljudskomu stvoru ono pravo, koje ga pripada, a to je, da može o d l u č i v a t i s v o j o m s u d b i n o m . A budući, da je seljak temelj države, ima se i sva

politika voditi tako, da se taj temelj čuva i pomaže. Toga pak u naše gospode nije bilo do pojavljenja braće Radića.

Do toga je sva naša politika bila očinska, pastirska, po kojoj je seljak bio »vrba, koju što više kljaštriš, to bolje se zeleni«. I radi toga je seljak bio protiv te i takve politike, protiv vlade, koja ju je provodila uvjeren, da sve zlo, koje ga snalazi, dolazi od nje i uslijed nje.

Dolazak braće Radića. Kad se nakon onoga duševnoga potresa god. 1903. narod trgnuo od sna, počelo je u njemu sve više rasti zanimanje za javne poslove, za onoga »ludoga« Radića, koji je napisao knjižicu »Najjača stranka u Hrvatskoj« i koji je izdavao novine »Dom«. Godine 1905. pružila nam se prilika, da toga Radića i vidimo, čujemo i da se s njim porazgovorimo.

Došavši prvi put u naše selo, bilo je prvo njegovo pitanje:

— Nose li ljudi molitvenike u crkvu?

— Nose! — glasio je odgovor.

— E, to je dobar znak! To znači, da ljudi mare za knjigu, pa će čitati i drugo što, kad im dođe u ruke.

Tom zgodom pokazao nam je novine »Hrvatski Narod« kao glavno glasilo Hrvatske pučke seljačke stranke i odmah se nekih desetak ljudi pretplatilo na nj.

Prije početka sastanka donio je općinski redar veliku žutu kuvertu i predao ju pokojnom predsjedniku. On ju brzo pregleda i upita redara:

— Tko vam je ovo dao?

— Gospodin načelnik i bilježnik.

— A tako! — Iza toga se okrene k narodu i upita: — Imadete li svi pozivnice?

— Svi — odgovore ljudi.

— Pazite — nastavi predsjednik. — Ovo je pouzdani sastanak za pozvane osobe, a po zakonu od godine 1875., paragraf taj i taj, to nam je dozvoljeno. A vi — okrene se redaru — otidite lijepo natrag i recite svomu načelniku ovo: On je gospodin načelnik tako dugo, dok to vi hoćete, a kad ga više ne budete htjeli, možete ga lijepo poslati kući, odakle je došao. Gospodin bilježnik tako dugo je bilježnik, dok se drži zakona, na temelju kojega je i izabran, postavljen i prima svoju plaću svakoga mjeseca. Ne će li, ili možda ne zna poštivati zakon, recite mu, da ćemo ga tomu mi naučiti.

Iza toga se okrenuo k narodu i počeo mu tumačiti osnutak, svrhu i temeljne misli seljačke stranke. Seljačka stranka, tumačio je, osnovana je zato, da hrvatski narod oslobodi dvojakoga zla: tuđe sile i domaće krivice.

Što je tuđa sila, o tom ne treba potanko govoriti. Domaću krivicu označio je ovako. Treba narod osloboditi:

1. Popovskoga zaglupljivanja,
2. Židovskoga izrabljivanja i
3. Činovničke samovolje.

Da se ovo ne bi možda krivo tumačilo, kako se često i činilo, potrebno je reći nekoliko riječi, i to o svakoj točki posebice.

Popovsko zaglupljivanje. »Vjera je, da se vjeruje, politika, da se sudi« — znao je reći naš učitelj Stjepan Radić, kad ga je tko napao ili što o tom pitao. »Vjera neka se ne iznosi na ulicu, ona

neka ostane u crkvi. Ona je stvar duše. Ona je najveća svetinja prosvijećena čovjeka. Čovjek bez vjere je kao zvijer — veli narod. Za vjeru se ginulo i stradalo, a i sada se često stradava. Nema većega zločinstva, ne može biti odurnijega čina, nego li komu narivavati ili otimati vjeru. Tumačenje vjerskih istina dužnost je dušobrižnika. Ali za to je crkva, koja je svakomu sveta, dok je hram Božji, a ne trgovačka kuća.

Ali duša se čovjeku buni, kad vidi, kako netko u ime svemogućega Boga, u ime onoga Krista, koji je čitav život učio i propovijedao mir, ljubav prema bližnjima, to sveto mjesto zlorabi u svoje svrhe. Kako onaj, komu je osiguran kruh i krov, život na ovomu i na drugomu svijetu, pomoću te vjere radi protiv toga, da i drugi to postignu. I to ne kao politički protivnik, nego kao svećenik.

A kako bi život bio lijep, kad bi svi to imali!!

A danas! Dođite u sela, pa pogledajte: jedan je pastir, drugi su stado. Stado se smije i šišati — a da se često zaista i šiša i to do kože, o tomu ne treba govoriti! — Narodu je zlo! Bije ga led, suša i tuča, uništavaju ga nerodice i pošasti, vara ga ovaj i onaj, okrade ga svaki, komu dospije u šake, pa videći to, traži izlaz. »Svaka je vlast od Boga!« — propovijedaju neki pastiri. »Nijedna vlast ne pada bez Božje volje!« — Prema tomu je i svaka pomisao, da se seljak oslobodi zla, koje ga tišti, griješna. — »Jest, svaka je vlast od Boga — rekao je jedan naš svećenik — ali ju izvršuje vrag!« Takvo naučanje na pokornost i poslušnost uništilo je u seljaku svaku vjeru u sebe i u svoju snagu. I u očaju su govorili ljudi: »Seljaka nije stvorio Bog, nego sam živi vrag, da ima koga mučiti i čijim se mukama naslađivati.«

A kad je došao Stjepan Radić, rekao je seljaku: »Brate, i ti si čovjek! I ti si stvoren na sliku i priliku Božju! I ti imaš pravo na ljudski život. U crkvi slušaj popa, kad govori o vjeri i vjerskim istinama, a u politici misli svojom glavom i odlučuj sam svojom sudbinom!« Zar je onda čudo, što su neki popovi skočili protiv njega.

Židovsko izrabljivanje. Kad je govor o židovskom izrabljivanju, ne misli se pod tim na Židove kao narod, već na trgovce, izrabljivačke trgovce, kakvih nažalost ima i među kršćanskim svijetom i među našima ljudima. Riječ »židovsko izrabljivanje« nastala je od toga, što je velik dio trgovine u židovskim rukama. Da li je to zlo ili dobro, ne znam, a spominjem to samo zbog toga, što je kod nas u mojemu selu još pet godina nakon odlaska Židova-trgovca iz sela veliki dio naroda govorio, kad bi išao u zadružnu trgovinu: »Idem k Židovu«.

Drugo je trgovina, drugo je izrabljivanje. Trgovina je, kad se čovjek pošteno pogodi i pošteno plati. Neki vele, da i toga ne treba. Pogodba da može biti i ciganska, ali plaća poštena. I još nešto. U trgovini neki smatraju ono spretnošću, što drugi nepoštenjem. Pritom se osobito izrabljuje nužda, jer — jeftino kupiti, a skupo prodati, može se samo onda, kad je drugi u nuždi, pa mora bilo prodati, bilo kupiti. Izrabljivanje je, kad čovjeka na očigled varaju i okradaju, a on si ne može pomoći.

Da spomenem samo jedan primjer. Za vrijeme tako zvanoga žitnoga zakona bila je cijena pšenici 160 dinara. Sin mi je trebao ići u vojsku. Odlazak se ne može odgoditi, ni ispričati, a za nj treba novca. Odakle? Plaće ni na tjedan, niti na mjesec, niti na godinu! Imao sam nekoliko metara pšenice,

koja mi je i kod kuće trebala, krvavo trebala. Jer, kod nas se u Podravini i kad rodi, ne jede pšenica. Kad se jede pšenični kruh, to je velik blagdan. Obično se narod hrani takvim kruhom, koji su gospoda iz Lige Naroda prozvala stočnom hranom.

Za čitav naš kraj bio je ovlašten primati pšenicu jedan trgovac u Koprivnici. I kupovao je. Kad sam ja došao, bilo je već puno dvorište kola. Čekali drugi, čekao i ja, dok dođem na red. I dočekao. Gospodin upita:

— Jeste li možda vagnuli kod kuće?

— Jesam — rekoh. — Ima toliko.

— Mogao bih vam vjerovati, ali ne moram. Metnite na vagu.

Metnuo sam. Odrine zavor, gurne vagu nogom i veli:

— Nema! Eto toliko...

Gledam, slušam, kao da me tko vodom polio. Ispred nosa mi oduzima dio moje muke. Ono, što bi i meni trebalo, krvavo trebalo. Možda upravo ona zrnca, koja su moja djeca, klas po klas, bosonoga sabirala po tvrdom i bodljikavom strništu za najveće sunčane žege.

— No, što me gledate? Ili u magazin ili na kola! Nemam ja vremena!... Vidite koliki ljudi čekaju i davaju. Jeste li razumjeli? Čekaju i davaju.

Tako je bilo kod žita, tako kod blaga, mlijeka, jaja, a najteže i najgore kod nesretnoga i od seljaka svega prokletoga novca, novca, kojega seljak uvijek treba, a nikad nema.

— Ili toliko kamata, ili nema!...

Kad seljak pozajmljuje, misli, da štogod prikupi, otplati. »Ne ću dugo davati« — misli. — »Prodat ću to i to« — i potpiše mjenicu. A kad tamo,

krepa blašče, potuče tuča, isuši suša, drugi zasite tržište, pojedu djeca, pa ni kamata, a kamo li otplate. Nema na selu čovjeka, koji ne bi o tom znao mnogo toga pripovijedati. Neki čitave romane. Eto, to je izrabljivanje!

Činovnička samovolja. I najgori zakon bolji je od bezakonja. Zato se i veli, da je zakon svet. No ako se veli, da je zakon svet, ne misli se time, da se nepravedni zakoni ne smiju kritizirati i tražiti, da se izmijene. Ne! To je pače i dužnost svakoga pravoga čovjeka isto tako, kao i sam zakon poštivati. Učini li čovjek u tom nešto i protiv zakona, ne smije mu biti krivo, ako ga stigne kazna.

No drugo je vršenje zakonskih odredaba, a drugo nečija samovolja. Kako su te samovolje teške, sigurno je tko i od vas iskusio. A koliko je toga iskusio narod!? Zloupotrebe uredovne vlasti. Nevršenja povjerene im dužnosti. Traženje nezaslužene nagrade. Očite prevare. Pronevjerenja — tako je obična riječ, da se o pronevjerenju po našim općinama govori, kao o svakidašnjoj stvari.

— Muž je kao vrba — poznata je riječ. Čovjek, koji živi na selu, sve to vidi, iskušava na svojim leđima, pa se, mora čuditi, kako je narod uza sve to još ostao živ.

To su, eto, u glavnom bile misli vodilje kod osnutka seljačke stranke. To je bio nauk, koja su učili i propovijedali njezini osnivači i ideolozi. Pa kad su tomu nauku dodali i to, da država nije ništa iznad naroda, da smo to mi, da Hrvatska nije u gorama i dolinama, jezerima i morima, nego u životu našega naroda, u nama samima, onda je seljak osjetio, da je to njegova stranka. Osjetio je, da treba da se slaže, da sebi međusobno pomaže,

da živi brat s bratom, susjed sa susjedom, selo sa selom, kotar s kotarom, grad sa selom, selo s gradom u uzajamnom razumijevanju i međusobnoj suradnji, da se postigne ono, za čim svi težimo, što svi zajedno želimo: slobodnu hrvatsku domovinu, u njoj slobodan narod bez obzira na vjeru i narodnost.

I zato nije nikakvo čudo, što je osnivače seljačke stranke narod razumio, pošao za njima, što ga od njih ništa više nije moglo otkinuti, što je do sada ostao vjeran toj nauci, što danas radi oko toga, da se ta nauka i provede u život. A da će se to postići, u to vjerujem ja, a zacijelo i mnogi od vas, koji ste danas došli ovamo.

CIJENA 2 DIN.